

ROZDZIAŁ 8

LEADER PRZYKŁADEM AKTYWNEGO ZAANGAŻOWANIA KAPITAŁU LUDZKIEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE¹

Wprowadzenie

Obszary wiejskie są ogromnym rezerwuarem zasobów ludzkich stanowiących zasadniczy element procesu rozwoju lokalnego zwłaszcza w Unii Europejskiej. Ponad 56 proc. ludności 27 państw członkowskich UE mieszka na obszarach wiejskich, które stanowią około 90% jej terytorium, podczas gdy w Polsce na tym terenie żyje 38,6% ogółu ludności. Są one zatem niezwykle cenne ze względu na znaczenie społeczne, gospodarcze i polityczne. Za licznymi walorami tych terenów np. przyrodniczych, etnograficznych, architektonicznych, kulturowych i ekonomicznych przemawia także kilka problemów. Zwłaszcza w Polsce charakteryzują się one dużym rozdrobnieniem, niekorzystną strukturą agrarną a także niewielką siłą ekonomiczną zwłaszcza małych gospodarstw. Ponadto istnienie jawnego i ukrytego bezrobocia, niedostateczne wyposażenie w nowoczesne maszyny i urządzenia gospodarstw rolnych oraz niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej, obok niekorzystnego tempa modernizacji rolnictwa, zmniejsza możliwość szerszego rozwinięcia pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi jako źródła alternatywnego zatrudnienia dla występujących nadwyżek siły roboczej (Duczowska-Małysz K. 2007). Co więcej tradycyjna rodzina wiejska w Polsce cechuje się swą wielopokoleniowością, a gospodarstwa składają się z 5 lub więcej osób stanowiąc 24,5% wszystkich gospodarstw domowych na wsi. Wieś cechuje się rozproszoną siecią osadniczą o nienajlepszej: infrastrukturze, dostępności usług oraz ośrodków więzi społecznych o charakterze np. kulturowym czy edukacyjnym. Jednak atutem demograficznym ludności jest średnia wieku mieszkańca wsi wynosząca około 35 lat². Poza wieloma negatywnymi cechami tego obszaru można dostrzec i liczne zalety, które powinny być wykorzystywane przez ludność lokalną w kreowaniu dynamiczniejszego rozwoju tego terenu.

Zmiany zachodzące na obszarach wiejskich w Unii Europejskiej w latach 80. i 90. XX wieku miały charakter demograficzny, społeczny, ekonomiczny, kulturowy i środowiskowy. Do najważniejszych można wymienić: malejącą populację omawianego środowiska, starzejące się społeczeństwo, nadwyżki niewykorzystanej siły roboczej, odpływu ludności ze wsi do miast, małe zagęszczenie oraz rozproszenie geograficzne, niska przedsiębiorczość rolników i podmiotów funkcjonujących na obszarach wiejskich, znaczny odsetek producentów całkowicie zaangażowanych w prowadzenie działalności na niewielką skalę-zazwyczaj samozaopatrzenie, rosnąca konkurencyjność na rynkach wewnętrznych-lokalnych, krajowych i arenie międzynarodowej, spadek opłacalności produkcji, czy niższy poziom dochodów niż mieszkańców miast, gorsza infrastruktura czy dostęp do usług itp. Wymienione przemiany przyczyniły się do próby kompleksowego rozwiązania lub chociażby częściowego złagodzenia nurtujących wówczas Wspólnotę problemów w obszarze rolnictwa i terenów wiejskich. Zaproponowano rozwiązanie, które było nową koncepcją trójsektorowego, oddolnego i partner-

---

¹ Praca naukowa zrealizowana w ramach projektu badawczego MNiSW, grant własny Nr NN 112 057234 ze środków na naukę w latach 2008-2009

² PROW 2007-2013, MRiRW

skiego podejścia do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Eksperyment pod nazwą Leader, w którym zaangażowano dotychczas nie stosowane rozwiązania łączące zarówno społeczności lokalne, jak i administrację publiczną a także miejscowy biznes okazały się sukcesem.

Cel pracy, materiał źródłowy i metody badawcze

Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji, roli i znaczenia oraz doświadczeń związanych z realizacją Pilotażowego Programu Leader +(PPL+) po przystąpieniu przez Polskę w 2004 roku do Unii Europejskiej. Ponadto pokazano i oceniono charakter korzyści z nim związanych, odnoszących się do zaangażowania kapitału ludzkiego w zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Szczególną uwagę zwrócono na partnerstwa lokalnych grup działania (LGD), w zakresie promocji produktów tradycyjnych i regionalnych. Opisano integralność podejścia w aspekcie edukacji ludności, rewitalizacji wiejskich wspólnot lokalnych, dbanie o zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego wsi, stworzenia katalogu chronionych od zapomnienia umiejętności i zainteresowań mieszkańców, działania nastawione na rozwój turystyki itp.

W opracowaniu wykorzystano podstawową literaturę w zakresie obranego do analizy przedmiotu badań, materiał stanowiły ponadto: Krajowy Plan Strategiczny Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, opracowania Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO) „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004-2006”, materiały Komisji Europejskiej, wydawnictwa FAPA, raporty, biuletyny i czasopisma związane z problematyką Leader oraz informacje dostępne na stronach internetowych, w tym poszczególnych Lokalnych Grup Działania oraz wybranych stronach powiatów i gmin w Polsce. W opracowaniu wykorzystano metodę opisową i porównawczą.

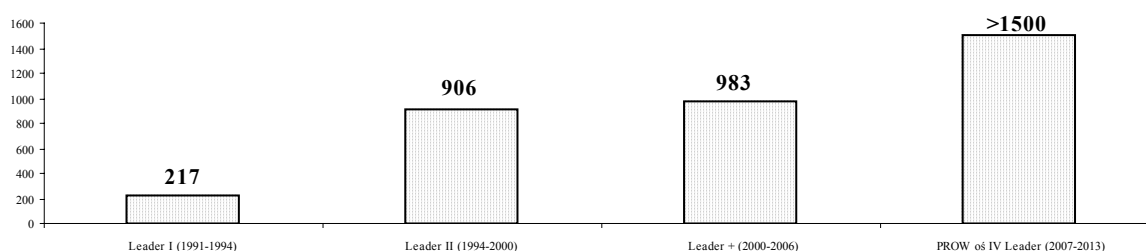
LEADER w Unii Europejskiej

LEADER to akronim wyrażenia Liaison Entre Actions de Development de L'Economie Rurale. Tłumaczony jest jako „powiązania pomiędzy działaniami na rzecz rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich” (Budzych-Szukała U. 2008). Inicjatywa ta ukazała reorientację podejścia z polityki sektorowej (rolnictwo) na politykę terytorialną (obszary wiejskie) Wspólnoty (Shortall S. 2008, Shortall S., Shucksmith M. 2001) zmieniając dotychczasową konwencję strategii rozwoju obszarów wiejskich. W jego programie Komisja Europejska postawiła za cele między innymi: dążenie do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, poprawy ich konkurencyjności poprzez wykorzystanie dostępnych lokalnych zasobów, utrzymanie stabilnego zatrudnienia, zapewnienie odpowiedniej jakości życia jego mieszkańcom oraz wykorzystanie nowych technologii wraz z know-how. Po raz pierwszy program Leader został wdrożony jako odrębna inicjatywa Wspólnotowa w 1991 roku. Został on stworzony, aby stymulować innowacyjne podejście w rozwoju obszarów wiejskich, między innymi poprzez aktywniejsze działania na lokalną, małą skalę, jak również waloryzację miejscowych zasobów, tak ludzkich, jak i fizycznych (Ray C. 2000, Pylkkänen P. 2006).

Kolejne jego edycje Leader II realizowany w latach 1994-1999 oraz Leader + w okresie 2000-2006 odegrały ogromną rolę na rzecz rozwoju obszarów wiejskich przyczyniając się do łagodzenia lub eliminowania naglących problemów takich jak: degradacja środowiska naturalnego, dezintegrację lokalnych społeczności, migracje mieszkańców wsi do miast, utrata więzi czy dialogu instytucji publicznych ze środowiskiem wiejskim itp. Wymienione programy miały znaczący wpływ na odnowę, ożywienie, budowanie i kształtowanie lokalnych tożsamości wiejskich wspólnot aktywizujących ich nie tylko pod względem inicjatyw kultural-

nych, społecznych, ale także ekonomicznych ukierunkowanych na rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej w celu kreacji lub utrzymania miejsc pracy i efektywniejszego wykorzystania siły roboczej na wsi. Kolejne generacje inicjatywy Leader miały nie tylko coraz większy zasięg terytorialny, ale także umożliwiły powstanie i funkcjonowanie (do połowy 2004 r., czyli z chwilą wejścia naszego kraju do Wspólnoty) około 890 lokalnych grup działania, począwszy od 148 w Niemczech, 145 w Hiszpanii, 140 we Francji, 132 we Włoszech, kilkudziesięciu w Wielkiej Brytanii (57), Portugalii (52), Austrii (56) czy Grecji (40) po 4 w Luksemburgu. Łączny obszar funkcjonowania LGD w krajach byłej Piętnastki, po 15 latach wdrażania inicjatywy Leader, wynosił 1,5 mln km² na którym zamieszkiwało około 48 mln mieszkańców. Co więcej poprzez reorientację, rekonfigurację zasobów społecznych oraz zmienioną definicję obszarów wiejskich i rolnictwa przyczynił się do nowego spojrzenia na zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój, a przez to i na rzeczywistą wartość produktów tu powstających.

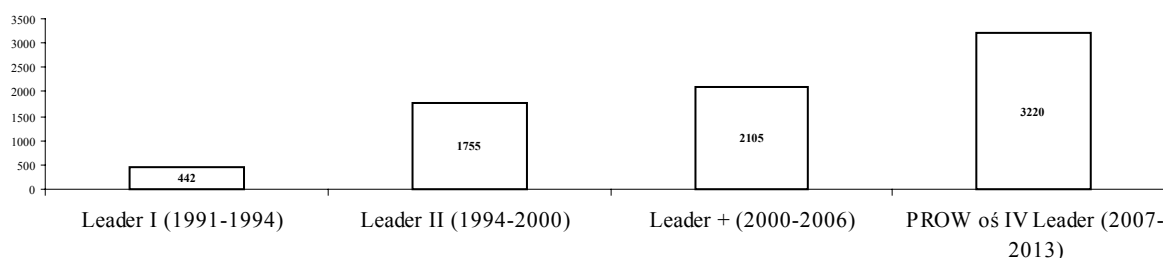
Rysunek 1. Liczba utworzonych LGD w UE w ramach kolejnych generacjach Leader w latach 1991-2013

Źródło: Opracowanie na podstawie danych Komisji Europejskiej i www.LEADERplus.org.pl

Dzięki zrealizowanym ciekawym projektom-dobrym praktykom, licznym korzyściom osiąganym w ramach lokalnych grup działania (LGD) i ciekawym lokalnym strategiom rozwoju lokalnych obszarów wiejskich, budowano nowy wizerunek mieszkańców tych terenów pobudzając ich aktywność, kreatywność w kierunku istniejących potrzeb. Zmiana postaw, rosnące zaangażowanie społeczne i gospodarcze oraz zapoczątkowane procesy wykorzystujące nowe technologie, zasoby naturalne i kulturowe ukazały stopień kooperacji międzypodmiotowej, rewitalizację więzi, zapał do kreowania wizerunku i marki regionu. Podstawą do ww. działań stały się dostępne środki w budżecie UE. I tak na realizację Leader I w latach 1991-1994 przeznaczono kwotę 442 mln euro, program Leader II (1994-1999) wykorzystał kwotę 1 755 mln euro, zaś Leader + w latach 2000-2006 operował sumą 2 105,1 mln euro a na lata 2007-2013 przewidziano min. 3,22 mld euro (rys 2.). Dzięki Leader możliwe jest lepsze wykorzystanie potencjału rozwojowego terenów wiejskich, poprawa ich konkurencyjności jako miejsca zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej, aktywizacja i współpraca lokalnych środowisk. Ważną kwestią również jest to, że sposób wdrażania podejścia Leader był dwukierunkowy, albo miał on charakter zcentralizowany jak np. w Austrii, Dani, Szwecji, Grecji, Irlandii, Finlandii, Luksemburgu, Portugalii czy Francji lub zdecentralizowany na poziomie kraju lub regionu w Belgii, Niemczech, Hiszpanii, Włoszech, Holandii czy Wielkiej Brytanii. Natomiast w Polsce w latach 2004-2006 PPL+ był wdrażany centralnie, zaś w latach 2007-2013 jako oś IV PROW jest zdecentralizowany a odpowiedzialne są za wdrażanie Urzędy Marszałkowskie w 16 województwach. Ponadto analizując zasięg terytorialny realizowanych działań w przypadku Leader I objął on około 367 tys km², Leader II 1 375 tys.km², a Leader + 1 577 tys. km².

Rysunek 2. Finansowanie generacji programu Leader w Unii Europejskiej w latach 1991-2013 (w mln euro)

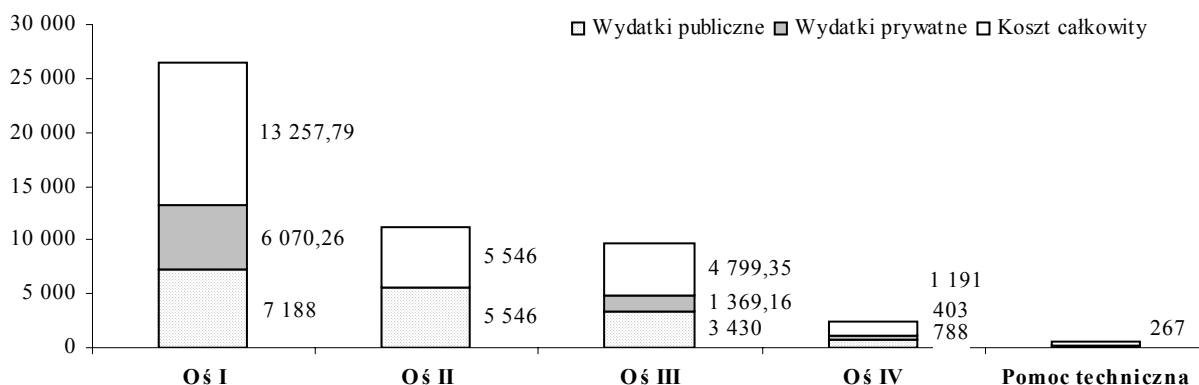

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej

Osiągnięte w ramach kolejnych Leaderów zmiany strukturalne, organizacyjne, społeczne i ekonomiczne na wsi ukazały rangę tego kompleksowego, wieloaspektowego i zrównoważonego działania. Ponadto ukazały dotychczasowe horyzontalne i długofalowe efekty przeobrażeń obszarów wiejskich. Potwierdziły przyjęte na początku lat 90. XX w. założenia i oczekiwania Komisji Europejskiej co do nowej, eksperymentalnej jak na owe czasy, inicjatywy bazującej na zaangażowaniu partnerskim, oddolnym, zintegrowaniu lokalnych instytucji publicznych, mieszkańców, przedsiębiorców, organizacji działających na rzecz trwałego przyspieszenia procesów wspierających rozwój wsi oraz zapewnienia stabilnego zatrudnienia i odpowiedniego życia.

Do momentu uzyskania członkostwa Polski w UE program ten nie był dla nas dostępny. Jednak idea i zasady jego funkcjonowania budziły zainteresowanie licznych instytucji i organizacji zajmujących się obszarami wiejskimi. Początkowo inicjatywa Leader miała nie obejmować nowoprzyjętych państw członkowskich, jednak zaistniała możliwość, aby wykorzystać instrumenty typowe dla podejścia Leader w okresie budżetowania 2004-2006. Doświadczenia uzyskane zatem w PPL+ miały w kolejnych latach 2007-2013 móc sprawnie i efektywnie wykorzystać dostępne środki na rozwój obszarów wiejskich w ramach osi 4 Leader PROW. Sześć z dziesięciu nowoprzyjętych państw, w tym Polska zdecydowało się realizować działania w ramach Pilotażowego Programu Leader +. Początkowo przeznaczono na niego kwotę 18,7 mln euro, lecz została ona zwiększona w dniu 5 lutego 2007 r. do 30,4 mln euro. Warto wspomnieć, że PPL+ był wdrażany w latach 2004-2006 w Polsce ale rozliczenie finansowe projektu upłynęło z końcem 2008 r. Z dniem 1 stycznia 2007 r. rozpoczęła się nowa perspektywa budżetowa Unii Europejskiej, a zarazem nowy okres programowania i finansowania dla Leader'a. Wprowadzono zmiany - w miejsce dotychczasowego FEOGA utworzono dwa fundusze rolne. Pierwszy, Europejski Fundusz Gwarancji Rolnych (EFGR), finansujący płatności bezpośrednie oraz organizację wspólnych rynków rolnych – tzw. I-wszy filar WPR. Drugi, Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) będący głównym źródłem wspierania rozwoju obszarów wiejskich – tzw. II filar WPR. Łączna kwota przeznaczona na rozwój obszarów wiejskich na lata 2007-2013 w UE wynosi 88,2 mld euro. Co ważne, mając na uwadze program Leader każdy kraj z tzw. byłej piętnastki ma obowiązek zagwarantować na jego realizację min. 5% budżetu PROW, natomiast nowi członkowie Wspólnoty, w tym Polska min. 2%. Zatem Polska w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 dysponuje środkami w wysokości około 17,2 mld euro, w tym na oś 4 Leader sumą blisko 787 mln euro.

Rysunek 3. Kwoty przeznaczone na poszczególne działania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w Polsce na lata 2007-2013 (w mln euro)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie PROW 2007-2013

Wykorzystanie kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich w Polsce na przykładzie Pilotażowego Programu Leader+

Ważną kwestią realizacji programu PPL+ było utworzenie lokalnych grup partnerskich – LGD, które mogły aplikować o wsparcie swych działań ze środków unijnych. Ponadto lokalne grupy działania reprezentowały trójsektorowe członkowsko partnerów – przedstawicieli sektora publicznego (samorządy, instytucje publiczne), społecznego (organizacje pozarządowe np.: stowarzyszenia, fundacje), gospodarczego (przedstawiciele biznesu, przedsiębiorcy) oraz lokalnych mieszkańców (np. osoby fizyczne, młodzież, kobiety, mieszkańców w wieku emerytalnym itp.). LGD miały za zadanie m. in. opracować koncepcję i wdrażać w życie założenia przyjęte w zintegrowanych strategiach rozwoju obszarów wiejskich. Obszar objęty lokalną strategią musiał być spójny, jednocześnie powinien zapewniać występowanie niezbędnych do realizacji zasobów-ludzkich, finansowych i gospodarczych. Przy realizacji PPL+ w Polsce ważne stało się uwzględnienie charakterystycznych dla inicjatywy Leader podejść. Mieszkańcy obszarów wiejskich, uczestniczący w programie, mieli okazję żywiłowo realizować zarówno przy formułowaniu LGD, jak i przygotowywaniu strategii rozwoju regionu podejścia tzw.: lokalnego, oddolnego, partnerskiego, oraz zintegrowanego łączącego wykorzystanie innowacji oraz zarządzania i finansowania lokalnego, a nieliczne nawiązywały także współpracę z innymi LGD tworząc między sobą powiązania i sieci kooperacji. PPL+ realizowany był w dwóch schematach. Pierwszy Schemat I obejmował okres 2004-2006 i miał za zadanie przyczynić się do przekazania wiedzy na temat kluczowych zagadnień dotyczących między innymi utworzenia i rzeczywistego funkcjonowania LGD oraz podjęcia przez nie decyzji odnoszących się do aktywnego uczestniczenia w opracowywaniu Zintegrowanych Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich (ZSROW). Natomiast Schemat II pozwolił utworzonym lokalnym grupom działania na realizację wcześniej przygotowanych ZSROW (tab. 1).

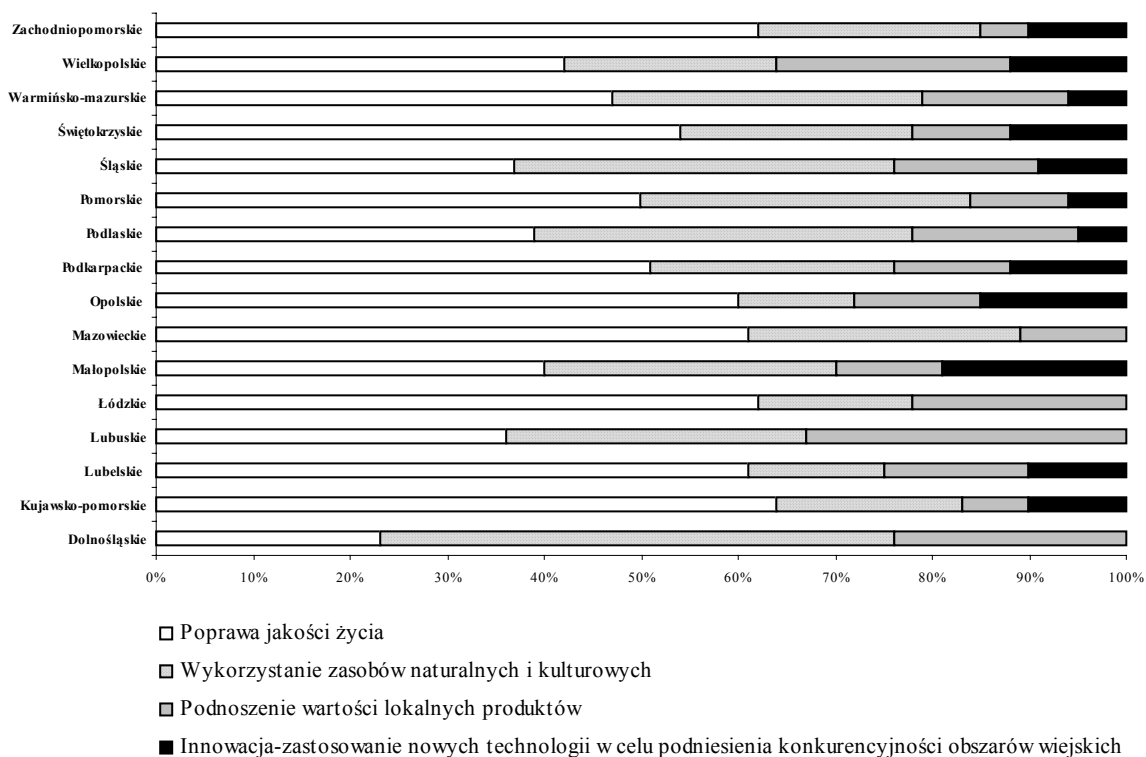
Tabela 1. PPL+ w Polsce w latach 2004-2006

Wdrażanie Pilotażowego Programu Leader +	Schemat I	Schemat II	Razem
Złożone wnioski	248	187	436
Zrealizowane projekty	167	149	316
Kwota realizacji (mln zł)	19,555	96	115,5
Działania objęły obszar	862 gminy z tego 75% to gminy wiejskie	865 gmin o powierzchni 125,5 tys. km ² , na którym mieszka około 7 mln osób	
Powstałe LGD	68% stowarzyszenia, pozostałe to fundacje	zaangażowano 907 wiejskich organizacji pozarządowych reprezentowanych przez 1309 członków, społecznie aktywnych zostało prawie 13,5 tys. osób, ze szkoleń,... skorzystało 12,75 tys. osób	

Źródło: Knieć W. i współ. Leader. Budowanie potencjału społecznego. FAPA, Warszawa 2008.

Wśród powstałych przez LGD strategii rozwoju formułowano cele wiodące i cele dodatkowe. Należały do nich działania w ramach celu: Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich, Wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów należących do sieci Natura 2000, Podnoszenie wartości lokalnych produktów zwłaszcza przez ułatwianie małym jednostkom produkcyjnym dostępu do rynków dzięki wspólnym działaniom oraz Zastosowanie nowych informacji know-how i nowych technologii w celu podniesienia konkurencyjności produktów i usług terenów wiejskich

Rysunek 4. Struktura założonych celów wiodących i dodatkowych określonych przez LGD w ZSRW w PPL+ w Polsce (w %)

Źródło: Leader. Budowanie potencjału społecznego. FAPA. Warszawa. s. 19

Wśród realizowanych strategii najpopularniejszym celem wybranym jako priorytetowy (wiodący) przez LGD była poprawa jakości życia na obszarach wiejskich (rys. 4). Wyda-

no na niego kwotę 29,698 tys. zł. Drugim celem wiodącym w opracowanych strategiach rozwoju było wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, na których realizację przeznaczono ponad 35,98 tys. zł. Jako trzeci LGD wybierały podnoszenie wartości lokalnych produktów, przez które zazwyczaj widzi się miejscowe dziedzictwo kulinarne – żywnościowe produkty tradycyjne i regionalne, a także budowę marki lokalnej, rozwój turystyki, rolnictwa i żywności ekologicznej. Ponad 30% opracowanych strategii przewidywało, podjęcie działań w tym zakresie na łączną kwotę 9,47 tys. zł. Natomiast najrzadziej wybieranym do realizacji celem strategicznym było zastosowanie nowych technologii w celu podniesienia konkurencyjności obszarów wiejskich, na który przekazano 8,77 tys. zł.

LGD tworzyły poprzez budowanie kapitału społecznego, integrację mieszkańców i poprawę komunikacji społecznej, kształtowały lepsze warunki dla aktywnego odpoczynku, rekreacji i uprawiania sportu łączące elementy rozwoju turystyki (która jako agroturystyka, czy ekoturystyka miała wpływać i aktywizować tereny wiejskie). Ponadto LGD dbały o zachowanie lokalnej kultury, folkloru, obrzędów, gwary czy lokalnego dziedzictwa kulturowego, wzmacniano poczucie tożsamości miejscowej ludności i siły związku z ich miejscem zamieszkania (tab. 2). Najwięcej umów na realizację opracowanych ZSRW podpisały LGD w województwie małopolskim (16) oraz podkarpackim (15), na kwoty odpowiednio 10,47 tys. zł i 9,43 tys. zł. Najmniej aktywne w tym zakresie były LGD z województw opolskiego i lubuskiego, podpisano po 4 umowy na realizację strategii rozwoju na wartość działań odpowiadających kwocie 2,78 tys. zł i 2,95 tys. zł³.

Można stwierdzić, że dzięki w PPL+, tak w Schemacie I, jak i Schemacie II skorzystało wiele podmiotów - zarówno instytucji administracji samorządowej jak i organizacji społecznych, ludzi biznesu oraz mieszkańców wsi. Osiągnięte korzyści miały wymiar w aspekcie społecznym, ekonomicznym, edukacyjnym, ochrony środowiska, przyrodniczym, historycznym, kulturowym itp. (tab 2.)

Tabela 2. Korzyści osiągnięte z funkcjonowania LGD i realizacji LSR

SPOŁECZNE	EKONOMICZNE	ŚRODOWISKO-WE	PRAWNO-ADMINISTRACYJNE
<ul style="list-style-type: none"> -rewitalizacja więzi społecznych -partnerstwo lokalne -trójsektorowe podejście -dialog pokoleń, kultur, podmiotów -oddolna inicjatywa -współpraca na rzecz małych ojczyzn -integracja środowisk wiejskich -platforma wymiany poglądów, doświadczeń, potrzeb -umacnianie dziedzictwa kulturowego, historycznego -wzmacnianie i ożywianie tożsamości -animacja działań edukacyjnych -efekty synergii -komunikowanie, współuczestnictwo i współodpowiedzialność -mobilizacja kapitału ludzkiego -rozwój potencjału i przyszłości wsi -działania promocyjno-informacyjne 	<ul style="list-style-type: none"> -dywersyfikacja działalności -dodatkowe źródło dochodów -rozwój małej przedsiębiorczości -alternatywne usługi -poszukiwanie nisz rynkowych np. produktów tradycyjnych -działania marketingowe -budowa marki produktu, regionu -tworzenie i utrzymanie miejsc pracy na obszarach wiejskich -wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań -rozwój gospodarczy -wyartykułowanie pozarolniczych funkcji rolnictwa 	<ul style="list-style-type: none"> -wykorzystanie lokalnych zasobów -dbałość o środowisko -zachowanie wiejskich walorów -ochrona dziedzictwa historycznego, przyrodniczego 	<ul style="list-style-type: none"> -definiowanie strategii rozwoju obszarów wiejskich -wysokość i formy wsparcia -jawne działanie i podejmowanie decyzji -priorytetowe działania -wymiana doświadczeń publiczno-społecznych -samodzielne zarządzanie -wiarygodne narzędzie zmian na wsi -możliwość inicjowania sieci -obecność ograniczeń formalnych i proceduralnych

Źródło: Opracowanie własne

Ich skalę oraz zakres w Polsce ukazuje cytat zaczerpnięty z publikacji FAPA⁴ 2008, która to fundacja pełniła rolę Instytucji Wdrażającej PPL+ w latach 2004-2008. „Schemat I objął ...862 gminy a Schemat II 865 gmin o powierzchni 125,5 tys. km², na którym mieszka około 7 mln osób”. Ponadto „...w LGD w II Schemacie PPL+ zaangażowano 907 wiejskich organizacji pozarządowych reprezentowanych przez 1309 członków”. W pracach na rzecz tworzenia LGD uczestniczyło „...około 3,5 tys. wolontariuszy, prawie 500 przedsiębiorców wiejskich, a na ...rzecz aktywowania lokalnych grup wzięło udział ponad 6,75 tys. osób w całym kraju. FAPA w przytaczanym opracowaniu podaje, że „...we wszystkich pracach LGD biorących udział w Schemacie II PPL+ społecznie zaangażowanych zostało prawie 13,5 tys. osób, ze szkoleń, ... skorzystało 12,75 tys. osób.”

W ramach PPL+ zrealizowano zakładane cele, bowiem poza utworzeniem lokalnych grup działania na obszarach wiejskich, przygotowaniu i realizowaniu zintegrowanych strategii rozwoju terytorialnego poczyniono kroki, aby inicjować tak formalne jak i nieformalne sieci kontaktów LGD na płaszczyźnie regionalnej i międzynarodowej. W ramach celów wiodących (określonych przez wytyczne Leader + w UE) i celów dodatkowych, określonych przez LGD w ZSROW. Dominowały działania podjęte w zakresie poprawy jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich, jako popularne można uznać także te wykorzystujące zasoby naturalne i kulturowe, mniejszym zainteresowaniem w całym kraju cieszyły się wśród lokalnych społeczności wszelkie inicjatywy ukierunkowane na szansę podnoszenia wartości np. dodanej regionalnych produktów (poza LGD z województwa lubuskiego, wielkopolskiego, łódzkiego i dolnośląskiego). Podczas gdy wdrażanie nowych informacji know-how innowacyjnych technologii np. teleinformatycznych w celu podniesienia nie tylko konkurencyjności obszarów wiejskich poprzez ich produkty i usługi, ale i przekwalifikowania uczestniczących w tej osi podmiotów, a także przyszłego ułatwienia i być może przeprofilowania działalności w kierunku aktywności gospodarczej nie cieszyło się większą aprobatą. Jednak należy na podstawie poczynionych projektów oraz podjętych inicjatyw oraz działań stwierdzić, że PPL+ spełnił pokładane w nim nadzieje. Bowiem rzeczywiście stał się pozytywnym instrumentem odnowy więzi społecznej na wsi, ożywił mechanizm tworzenia działalności nie tylko jednostek, ale także grup przedsiębiorczych, oraz wskrzesił pamięć o bogactwie lokalnych zasobów, dziedzictwie kulturowym, przyrodniczym, historycznym etc. Przejawem tych inicjatyw są przykładowe działania podjęte przez LGD (tab. 3)

Tabela 3. Dobre praktyki i efekty w ramach funkcjonowania LGD w Polsce

Przyrodniczo-turystyczne	Ekonomiczne	Promocyjno-reklamowe	Spoleczne
- oznakowanie małej infrastruktury turystycznej np. punktów widokowych, miejsc wypoczynkowych, biwakowych, tras narciarstwa biegowego lub zjazdowego, szlaków wodnych, szlaków rowerowych, szlaków konnych, ścieżek spacerowych lub dydaktycznych, szlaków kolejki wąskotorowej; - oznakowanie cennego, lokalnego dziedzictwa	- inicjowanie powstawania, przetwarzania lub wprowadzania na rynek produktów i usług opartych na lokalnych zasobach, - zakładanie sklepików promujących twórców ludowych - prowadzenie sprzedaży prac np. rzeźbionych, malowanych, haftowanych (serwet, obrusów, wyszy-	-organizowanie festynów, targów, jarmarków, - dni produktu tradycyjnego -biesiad, gali, konkursów, -przygotowanie konferencji, kursów, cykli spotkań, prelekcji, -tworzenie zajęć edukacyjnych i integracyjnych, - Internet, -impres kulturalne, rekreacyjnych lub sportowych;	-warsztaty terapii zajęciowej np. malowanie mis glinianych lub na szkłe, wikliniarstwo, we florystyce, gobelinach; -pikniki rodzinne, ogniska, -nawiązywanie kontaktów, - omawianie planów związanych z dalszym rozwojem lokalnym, - opracowywanie projektów,

³ Borek T. Realizacja Pilotażowego Programu Leader + w Polsce. FAPA, 2007

⁴ Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA

krajobrazowego i przyrodniczego - objętego ochroną przyrody, - utworzenie lub zmodernizowanie bazy informacji turystycznej oraz stron internetowych, - opisanie szlaków wędrówek ptaków, ciekawej fauny i flory - inwentaryzacja lokalnych pomników historycznych, budynków będących zabytkami lub miejsc pamięci -dokumentacja w celu ochrony przetrwałych do dziś obiektów małej architektury	wanek, koronek), witrażach, - wyrób i działalność handlowa z garncarstwa, kowalstwa, wikliniarstwa, - wytwarzanie pamiątek, - świadczenie usług związanych z obsługą ruchu turystycznego	- wydawanie - map, folderów, publikacji informacyjnych, katalogów, ulotek, broszur, albumów, książek kulinarnych - promocję lokalnej twórczości -konkursy, warsztaty, szkolenia	- wykorzystanie posiadanych kompetencji i umiejętności, - rewitalizacja więzi mieszkańców obszarów wiejskich - kultywowanie miejscowych tradycji – obrzędów, zwyczajów, języka regionalnego, gwary, zawodów, rzemiosła; śpiewu, tańca, muzyki, malarstwa, rzeźby, tradycyjnych zawodów
---	---	---	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie stron internetowych LGD

Należy jednak pamiętać, że obszary wiejskie, nie tylko w Polsce, ale także w pozostałych krajach UE są szczególnym miejscem zasobów, na które składają się poza kapitałem naturalnym, także kapitał ludzki, kapitał wytworzony przez człowieka oraz kapitał społeczny.

P = (NC, HC, HCC, SC)

NC = Kapitał Naturalny (*ang. Natural Capital*)

HC = Kapitał Ludzki (*ang. Human Capital*)

HCC = Kapitał Wytworzony przez Człowieka (*ang. Human Created Capital*)

SC = Kapitał Społeczny (*ang. Social Capital*)

Wielopłaszczyznowość i horyzontalność spojrzenia na priorytetowe kierunki rozwoju tego obszaru, w inicjatywie Leader, pozwoliło ukazać zaangażowanie oraz gotowość do działań odradzających się dotychczasowych organizacji wiejskich, jak i powstawanie nowych. Analizując środowisko rdzennych mieszkańców wsi, trwałość istniejących struktur oraz ich działalność społeczną ważnym staje się zwłaszcza kapitał ludzki z punktu widzenia jednostki a także kapitał społeczny. Ten pierwszy jest ogółem predyspozycji, wiedzy fachowej, doświadczenia i umiejętności, która daje możliwość spożytkowania ich w postaci kompetencji w trakcie realizowania określonych zadań (Begg D. 2007). Jednak ważniejszy nie tylko z teoretycznego, ale także praktycznego punktu widzenia jest kapitał społeczny stanowiący „klucz” dla dynamicznego rozwoju społeczności wiejskiej. Na ten właśnie kapitał - będący konglomeratem kultur, doświadczeń, poglądów i wizji rozwiązania problemu można było liczyć przy zakładaniu LGD oraz formułowaniu strategicznych celów realizowanej polityki rozwoju lokalnego. Do głównych składników kapitału społecznego można zaliczyć zaufanie i tworzoną na tej podstawie wiarygodność, normy wzajemności, zinstytucjonalizowane kontakty i znajomości, wiedzę, kwalifikacje (jako społeczne zasoby), innowacyjność, zaradność społeczną (przedsiębiorczość), solidarność (rozumianą jako formę więzi społecznych), lojalność, odpowiedzialność i dobre obyczaje (Przybysz J., Sauś J. 2004). Jednak analizując przykład programu Leader oraz zorganizowane w jego trakcie formacje lokalnych grup działania należy przytoczyć sześć wyznaczników według Bullen P. i Onyx J. (Maciaszek Z. 2006) kapitału społecznego. Zalicza się do nich: działanie w ramach sieci, wzajemność, zaufanie, normy społeczne, wspólnota i aktywna postawa ludzi we wspólnym działaniu. Pierwsze z wymienionych zagadnień dotyczy powiązań pomiędzy jednostkami lub grupami w budowaniu trwalszego kapitału. Wzajemność relacji to sposób postępowania, który w przyszłości będzie wynagrodzony poprzez odwzajemnienie. Atmosfera zaufania pomiędzy partnerami wywołuje

skłonność do podejmowania ryzyka oczekując na wzajemne wspieranie w celu realizacji podjętych inicjatyw (Rachocka J. 2007). Kolejnym istotnym zagadnieniem jest połączenie wspólnych działań, tak jak w PPL+ w kierunku osiągnięcia korzyści pod postacią zrealizowanych projektów w ramach strategii rozwoju obszarów wiejskich.

Dotychczasowe, po 2004 roku działania wśród mieszkańców wsi, zarówno formalne jak i nieformalne, w ramach PPL+ generowały kapitał społeczny, który był skierowany głównie na zewnątrz. Co więcej interakcja pomiędzy poszczególnymi podmiotami w trójsektorowym podejściu Leader pozwoliła lokalnym grupom działania na wdrażanie nowatorskich projektów wpływających pozytywnie na rozwój terytorialny regionu, w którym funkcjonowały odradzające się więzi „małych ojczyzn”. Świadomość tworzenia pomostu np. międzypokoleniowego, płci, instytucjonalnego zwiększała zaufanie jednostek funkcjonujących w ramach LGD i uświadomieniu tożsamości wiejskiej oraz poczucie kontroli nad własnym losem. Należy uznać, że wielka mobilizacja społecznych zasobów w Polsce w ramach realizacji inicjatywy PPL+ pokazała, jak ważnym zagadnieniem jest integracja środowiska, rewitalizacja więzi, uaktywnianie liderów w celu świeżego spojrzenia na nową rzeczywistość wspólnot wiejskich z ogromnym zapleczem kapitału na przyszłość.

Według Komisji Europejskiej program Leader w swoich kolejnych edycjach spełnia oczekiwania pozytywnych zmian – „...odgrywając istotną rolę w zachowaniu, a niekiedy przywracaniu żywotności europejskich obszarów wiejskich.” Ponadto ukazuje „...jasny obraz problemów i potrzeb mieszkańców danego regionu, oczekiwań, co do kierunku rozwoju”. Wykorzystując dostępne zasoby naturalne, kulturowe, ludzkie w opracowywaniu i kreowaniu długookresowych strategii zrównoważonego rozwoju, mających na celu między innymi: dążenie do zwiększenia zatrudnienia, osiągania dodatkowych dochodów, tworzenia pozarolniczej działalności, wspieranie produktów regionalnych, zachowanie od zapomnienia tradycyjnych zawodów – dążenia do poprawy jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich poprzez umacnianie poczucia ich lokalnej tożsamości.

Podsumowanie i wnioski

We współczesnej Polsce cytując za FAPA „jednym z najpoważniejszych problemów obszarów wiejskich jest postępująca od końca lat 80. dezintegracja więzi społecznych, której wskaźnikami są: zanik więzi społecznych, zanik życia zbiorowego poprzez wspólne kulturowanie i celebrowanie świąt, zmniejszenie... poziomu zaufania społecznego, pomniejszenie roli liderów wiejskich i wyśmiewanie inicjatyw rozwojowych, nieufność wobec władz..., rosnąca liczba konfliktów, rozwarstwienie wsi...” [Leader. Budowanie... 2008, s. 23]. Na tle tych niesprzyjających okoliczności, wraz z przystąpieniem naszego kraju do Unii Europejskiej pojawiła się inicjatywa Leader, która we Wspólnocie już w latach 90. XX w. spełniła pokładane w niej oczekiwania. Po pierwsze zainicjowała zmiany, które połączyły interes wielu grup społecznych w tworzeniu działań prowadzących do wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Po drugie zbudowała platformę artykulacji i wymiany potrzeb mieszkańców wsi tworząc warunki do przezwycięzania dotychczasowych barier, nieufności i trudności na rzecz działania dla własnej lokalnej społeczności. Po trzecie przełamała stereotypy wynikające często z niewiedzy jednostki, niwelowała różnice na rzecz synergii odkrywania atutów i atrakcji zamieszkiwanego terenu. Po czwarte wykorzystała wieś w budowaniu nowej jakości życia poprzez zaangażowanie kapitału ludzkiego i społecznego. Można powiedzieć, że w Polsce potrzeba odnowy środowisk wiejskich początkowo nieświadomiona stała się motorem działań lokalnych we wszystkich województwach. Ogromny w nich udział mieli rolnicy, lokalni przedsiębiorcy, grupy producencie, przedstawiciele lokalnych władz, biznesu, partnerzy społeczni. Reasumując nawiązanie dialogu pomiędzy mieszkańcami obszarów wiejskich w celu powstania Lokalnych grup działania wiązało się nie tylko ze zmianami ilościowymi, ale i

jakościowymi, których efekty będziemy mogli poznać w kolejnych okresach realizacji Leadera, któremu to w latach 2007-2013 przypisano większą rangę wpisując w koncepcję Programu rozwoju Obszarów Wiejskich w osi 4. Niemniej jednak już obecnie są widoczne efekty realizacji PPL+ mają one aspekt społeczny (nauka współpracy w relacjach publiczno-prywatnych, kooperacja międzysektorowa, zaangażowanie lokalnych mieszkańców w budowaniu ładu przestrzennego najbliższego otoczenia, rewitalizacja więzi społecznych, duma z własnej kultury, powrót do korzeni, budowa „małych ojczyzn”, rozwój kapitału ludzkiego itp.), ekonomiczny (inicjowanie małej przedsiębiorczości, produkcja lokalnych wyrobów, sprzedaż produktów żywnościowych i rękodzieła ludowego, tworzenie łańcucha dostaw i dystrybucji, dywersyfikacja dochodów z pozarolniczej działalności, większa aktywność siły roboczej itp.) środowiskowe (racjonalizacja działań w zakresie ochrony zasobów naturalnych, ukazywanie walorów przyrodniczych i architektonicznych obszarów wiejskich itp.). Łącząc ze sobą wymienione działania poprzez efekt synergii możemy oczekiwać w przyszłości bardziej rozwoju obszarów wiejskich.

BIBLIOGRAFIA:

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., Mikroekonomia, PWE, Warszawa 2007
2. Broszura informacyjna - podejście Leader w ramach programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013
3. Budowanie lokalnej strategii rozwoju w ramach osi 4. Leader programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 MRiRW, Warszawa, www.minrol.gov.pl
4. Budzich-Szukała U., Program LEADER w Polsce – sposób na aktywizację wsi. [w:] J. Wilkin, I. Nurzyńska, Polska Wieś 2008 Raport o stanie wsi, Warszawa 2008, s. 120.
5. Duczkowska-Małysz K. Zmiany są nieuchronne. „Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem perspektywie 2014-2020”. Nowe Życie Gospodarcze. Dodatek specjalny. Listopad 2007, s.6-8
6. Inicjatywa Leader-pierwsze doświadczenia i szanse rozwoju. FAPA, Warszawa, 2006
7. Knieć W. i współ. Leader. Budowanie potencjału społecznego. FAPA, Warszawa 2008.
8. Krajowy Plan Strategiczny Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
9. Leader + Nr 1/2007, FAPA,FAO,CDR,KRiR (z dnia 05.05.2009)
10. Leader szansą dla polskiej wsi. FAPA, Warszawa, 2008
11. Maciaszek Z. (2006): Społeczna gospodarka rynkowa szansą dla Polski? Zarządzanie zmianami. Biuletyn POU Nr 1
12. Materiał informacyjny "Inicjatywa Leader 1991-2006 a oś Leader 2007-2013" MRiRW, Warszawa, www.minrol.gov.pl (z dnia 05.05.2009)
13. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, www.minrol.gov.pl (z dnia 05.05.2009)
14. Przybysz J., Sauś J. (2004): Kapitał społeczny, szkice socjologiczno-ekonomiczne. Wyd. Politechniki Poznańskiej, Poznań, s. 9.
15. Pylkkänen P. Lessons Learnt and Future Challenges of the LEADER Method – A Case from Finland. THE Rural citizen: governance, culture and wellbeing in the 21ST century, 2006 University of Plymouth
16. Rachocka J. (2007): Kapitał konsumencki jako kapitał społeczny. [w:] Konsumpcja a rozwój gospodarczy. IBRKiK, MG, Warszawa, s.53-54
17. Ray C. The EU LEADER Programme: Rural Development Laboratory, Socjologia Rurális, 2000, No 40(2), p. 163-171.
18. Sektorowy Program Operacyjny (SPO) „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004-2006”, www.minrol.gov.pl (z dnia

05.05.2009)

19. Shortall S. Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: Exploring the differences. *Journal of Rural Studies*, Vol. 24 (2008), p. 450–457
20. Shortall S., Shucksmith M. Rural development in practice: issues arising in Scotland and Northern Ireland. Oxford University Press and *Community Development Journal*. Vol. 36, No 2, April 2001, pp.122-133